

به نام خدا

طراحی یک مدل مبتنی بر توسعه منابع انسانی برای اقتصاد مقاومتی

محمد علی شفیعا^۱؛ علیرضا معینی^۲؛ علیرضا باباخان^۳*

^۱ عضو هیأت علمی دانشکده مهندسی صنایع دانشگاه علم و صنعت ایران

^۳ نویسنده مسئول – دانشجوی کارشناسی ارشد مدیریت فناوری دانشگاه علم و صنعت ایران؛ alibabakhan1990@gmail.com

چکیده

توسعه اقتصادی کشورها و ارائه مدل های توسعه ای مناسب و بومی، همواره یکی از زمینه های مورد بحث در عرصه مدیریت توسعه در سالیان اخیر بوده است. برخی از کشورها با اتخاذ رویکردهای بومی برای توسعه اقتصادی، توفیقات زیادی را عاید خود کرده اند. نظریه اقتصاد مقاومتی که از سوی مقام معظم رهبری برای اولین بار مطرح شد، تلاش دارد تا ضمن طراحی یک چارچوب اقتصادی بومی برای ایران، عزت و استقلال اقتصادی کشور را نیز ارتقا بخشد. در این مقاله، با استفاده از تحلیل نظرات مقام معظم رهبری به عنوان نظریه پرداز اقتصاد مقاومتی، و نیز با در نظر گرفتن تحقیقات سایر محققین، عوامل موثر بر رشد اقتصادی و صنعتی کشورها استخراج شده اند. سپس، یک مدل مفهومی برای پیاده سازی موفق فرهنگ اقتصاد مقاومتی با تکیه بر نقش توسعه نیروی انسانی معرفی شده است. برای محک زدن اعتبار مدل پیشنهادی، از نظر خبرگان شرکت کننده در پژوهش و به وسیله مصاحبه نیمه ساختار یافته استفاده شد.

کلمات کلیدی: اقتصاد مقاومتی، جریان فکری، نیروی انسانی.

در دهه های اخیر، کشورهایی که در مسیر توسعه صنعتی قرار دارند الگوهای متعددی برای توسعه علم و فناوری برای شکوفایی اقتصادی خود طرحی و پیاده سازی نموده اند اما به نظر کولمن^۱ [۱]، بسیاری از این الگوها موفقیت آمیز نبوده اند. شویتزر^۲ و زیمرمن^۳ [۲] دلیل این ناکامی را در نظر نگرفتن جایگاه مهم عامل نیروی انسانی و عوامل محیطی موثر بر شرایط علم و فناوری می داند. بررسی سیاست های اقتصادی و علم و فناوری کشورهای با اقتصاد نوظهور مانند هند و چین نشان می دهد آن ها نیز به دنبال طراحی مدل های بومی اقتصادی برای خود بوده اند تا مسیر پیشرفت خود را هموارتر نمایند [۳-۴] که این امر، حاکی از اهمیت توجه به مدل های بومی پیشرفت و توسعه است. در ایران نیز با توجه به شرایط ویژه و ساختار اقتصادی آن، در سال های اخیر توجه به طراحی مدل بومی اقتصادی افزایش یافته است. در این راستا چارچوب اقتصاد مقاومتی، که از سوی مقام معظم رهبری پیشنهاد شده است، در پی طراحی ساختاری است که در مقابل ناملایمت های محیطی و خارجی، کم ترین اثر پذیری را داشته باشد. در این مقاله، ۴ جریان مهم فکری محیطی که از سوی فضای اقتصادی و اجتماعی دنیای پیرامون می توانند بر شرایط اقتصادی ایران تاثیرگذار باشند بررسی شده و عوامل موثر بر موفقیت شرکت های صنعتی شناسایی شده اند. سپس مدلی تحلیلی برای پیاده سازی فرهنگ اقتصاد مقاومتی در جامعه پیشنهاد شده و نقش نیروی انسانی در آن بررسی شده است.

۲. پیشینه و ادبیات تحقیق

۲.۱. جریان های فکری موثر بر اقتصاد

بررسی جریان های فکری موثر در سیاست های اقتصادی جهان نشان می دهد می توان آن ها را به ۴ دسته کلی تقسیم بندی کرد:

- جریان دیجیتالی

بر اساس این جریان فکری، کشورها و سازمان های پیشرو در حوزه خاصی از علم و فناوری، عوامل اثر گذار در اقتصاد را بر اساس اهمیت شان، به سه قسمت تقسیم می کنند [۵].

- گروه A: آن هایی هستند که مهم ترین و بیشترین سهم را در کسب منفعت اقتصادی برای کشورها و سازمان ها دارند. به عقیده صاحب نظران، این گروه همان مغز افزار و نیروی انسانی توسعه داده شده ای هستند که موتور اصلی اقتصاد دانش بنیان را تشکیل می دهند. سازمان ها و کشورهای دارای نیروی انسانی زنده و خیره، تلاش می کنند تا این منبع را حفظ کنند و از آن ها برای توسعه توانمندی های اقتصادی خود بهره ببرند.
- گروه B: عواملی هستند که به نسبت عوامل گروه A، از اهمیت راهبردی کمتری برخوردار بوده و ارزش کمتری را خلق می کنند. دانش فنی و روش تولید محصولات در این گروه قرار می گیرند. صاحبان دانش فنی ترجیح می دهند تا ضمن حفظ مالکیت معنوی آن، برای تولید محصولات خود در قالب اقداماتی مانند تولید تحت

¹ kuhlmann

² Schweizer

³ Zimmermann

لیسانس و غیره، اقدام به برون سپاری^۴ کرده و از کشورها و سازمان هایی که می توانند با استفاده از امکانات سخت افزاری و نیروی کار ارزان قیمت مبادرت به تولید نمایند، بهره گیری نمایند.

○ گروه C: این دسته از عوامل تاثیر راهبردی در تولید ثروت برای کشورها و سازمان های پیشرو در علم و فناوری نداشته و در قالب استاندارد، در اختیار تمامی رقبا قرار دارند. به عبارت دیگر، سهم صنایع مرتبط با گروه C در تولید ارزش و ثروت زیاد نیست و کشورها و سازمان ها تلاش می کنند تا به جای تمرکز بر روی این گروه، از منابع خارجی نیاز خود را تامین نمایند.

به طور کلی می توان جریان فکری دیجیتال را شبیه به روش پارتو^۵ فرض کرد که اولویت برنامه ریزی و تمرکز را به امور اختصاص می دهد که می توانند با صرف مقدار کار و انرژی فیزیکی کمتری سود بیشتری را عاید نمایند.

• جریان تلفیق فناوری^۶

سرعت رشد فناوری های نوآورانه در سال های اخیر به طور قابل توجهی افزایش یافته و سازمان ها نمی توانند با بهره گیری از فناوری های خود به صورت بلند مدت انتظار کسب مزیت رقابتی داشته باشند. به طور کلی می توان دو راه اصلی برای خلق نوآوری در سازمان ها و کشورها در نظر گرفت:

- سرمایه گذاری بر روی تحقیق و توسعه^۷: در این روش، نوآوری های فعلی در راستای ادامه نوآوری های گذشته هستند و برای خلق آن ها، از روش ها و تحقیقاتی با روش های شناخته شده استفاده می شود [۶].
- اتخاذ رویکرد تلفیق فناوری: در این روش، برای دستیابی به نوآوری های جدید، فعالیت های تحقیقاتی در حوزه های فناوری های مختلفی انجام می شوند و تلاش می شود تا با تلفیق فناوری های مختلف، اقدام به ایجاد جهش و انقلاب در خلق نوآوری های جدید شود [۷].

همانطور که ملاحظه می شود، برای کسب نوآوری با هر کدام از دو شیوه مطرح شده، نیاز به نیروی انسانی آموزش دیده و توانمند وجود دارد. تفاوت رویکردهای خلق نوآوری نیز در توانایی کشور و سازمان ها در استفاده و به خدمت گیری نیروهای انسانی توانمند بوده و اتخاذ رویکرد دوم، نیازمند نیروی انسانی کارآموده و توانمندتری است.

• جریان دانش مداری^۸

این جریان، به نقش دانش در اقتصاد اشاره می کند و موید نظریه اقتصاد دانش محور می باشد. بر اساس این جریان، خلق ثروت به تدریج توسط نیروهای دانشی تحقق می یابد و نقش دارایی های فیزیکی در اقتصاد کشورها و سازمان ها، کمتر می شود.

• جریان کارآفرینی و اشتغال زایی

⁴ Outsourcing

⁵ PARETO Method

⁶ Fusion of Technology

⁷ Research and Development (R&D)

⁸ Knowledge Base

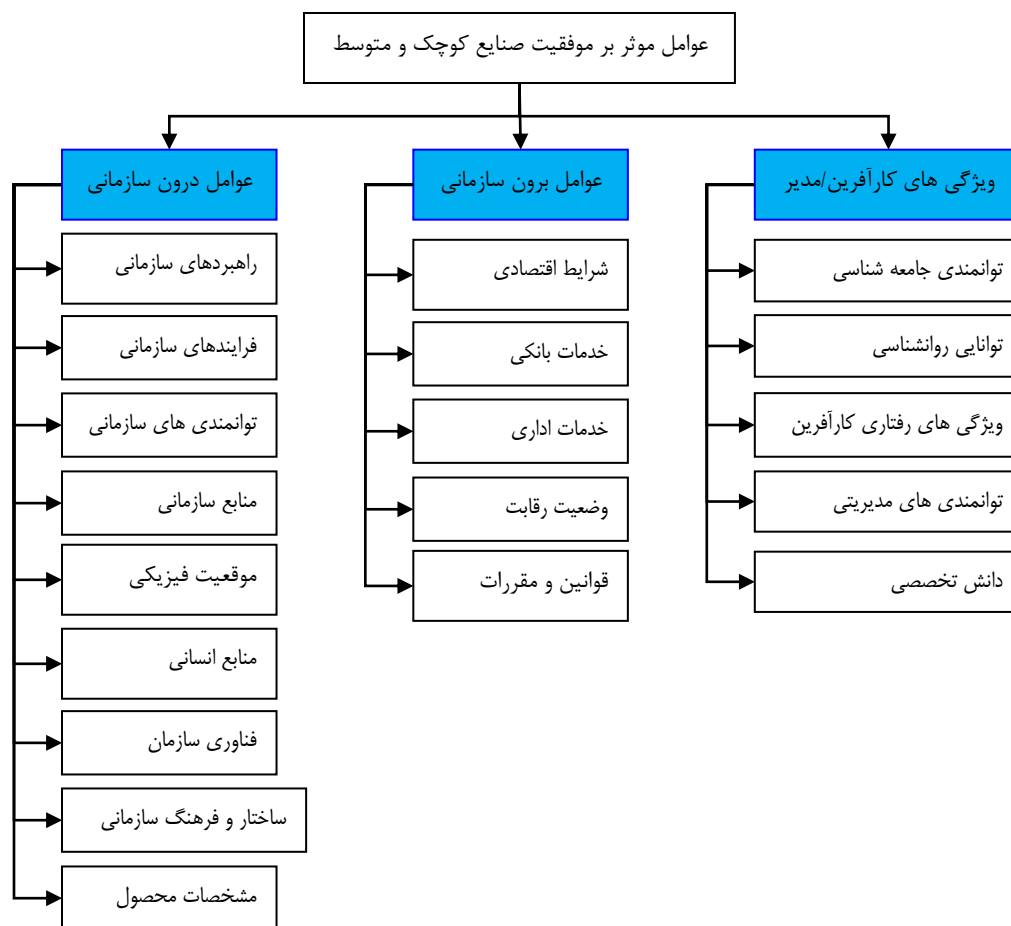
در جریان فکری مبتنی بر کارآفرینی، کارآفرینان درون بنگاه ها عامل های اقتصادی جدیدی هستند که فناوری جدید را با تلاش فردی در فعالیت های تجاری یا علمی، تولید یا کسب می کنند. دانش علمی و فناورانه به وسیله یادگیری رسمی و یادگیری ضمنی در فرایند اجرایی و استفاده از ماشین آلات و تجهیزات جدید انتقال می یابد. انتقال دانش نیز با کوشش های انفرادی صورت می گیرد. در این رویکرد، بنگاه های موجود مبتکر و تکثیر کننده بنگاه های جدید هستند و در نتیجه، نرخ و جهت تغییر فناوری به وجود چنین کارآفرینان مبتکری که قادرند ارزش های تجاری و اقتصادی جدید از اندیشه های موجود در گوشه و کنار نظام اقتصادی ایجاد کنند، بستگی دارد [۸]. بر اساس این رویکرد نیز، کارآفرینان باید مبتنی بر دانش عمل نمایند و سرمایه انسانی کارآفرین، دانش محور و توانمند، ضروری است.

۲.۲. عوامل موثر بر موفقیت شرکت های صنعتی

امروزه اهمیت شرکت های صنعتی در رشد اقتصادی کشورها، بر کسی پوشیدن نیست. لذا در این بخش، به بررسی عوامل موثر بر موفقیت های شرکت های صنعتی پرداخته می شود. بر اساس نظر راگوف^۹ و همکاران، [۹] یازده عامل ویژگی های فردی، مسائل مدیریتی، موضوعات مالی، فعالیت های بازاریابی، مطالب مرتبط با مدیریت منابع انسانی، شرایط اقتصادی، مشخصات محصول، وضعیت رقابت، قوانین و مقررات، فناوری و فاکتورهای محیطی در موفقیت صنایع کوچک موثر هستند. من^{۱۰} و همکاران [۱۰]، به سه جنبه مختلف شامل معیارهای داخل سازمانی، عوامل خارج سازمانی و ویژگی های کارآفرین در مورد موفقیت یک شرکت کوچک اشاره می کنند. به نظر آنان، توانمندی جامعه شناسی، روانشناسی، ویژگی های رفتاری کارآفرین، توانمندی های مدیریتی و دانش تخصصی در مورد روش انجام کارها به عنوان مهم ترین معیارهای تاثیرگذار در موفقیت شرکت های کوچک و متوسط تلقی می شوند. برخی از محققین چهار عامل راهبردها، فرایندها، توانمندی ها و منابع سازمانی را به عنوان عوامل ایجاد کننده مزیت رقابتی پایدار و موفقیت آمیز در شرکت ها معرفی می کنند [۱۱-۱۴]. در تحقیقی که در صنایع کوچک استان قم انجام شد، معیارهایی از قبیل موقعیت و مکان فیزیکی سازمان، منابع انسانی، فناوری، شرایط اقتصادی، ویژگی های سازمانی، خدمات بانکی و خدمات اداری را به عنوان عوامل موثر بر کسب مزیت رقابتی و موفقیت سازمانی شناسایی شدند [۱۵]. شکل ۱، خلاصه معیارهای معرفی شده را نمایش می دهد:

⁹ Rogoff

¹⁰ Man

شکل ۱ - عوامل موثر بر موفقیت صنایع کشور

بر اساس شکل ۱، سه گروه اصلی که شامل ۱۹ عامل تاثیر گذار بر موفقیت صنایع کشور می باشند، شناسایی شده اند. از بین این عوامل، محققان توجه ویژه ای به بُعد منابع انسانی سازمان در سال های گذشته داشته اند. هاربیسون^{۱۱} و مایرز^{۱۲}، با بررسی راهبردهای مختلف توسعه منابع انسانی، آموزش نیروی انسانی را یکی از موفق ترین برنامه ها معرفی کرده و سپس اثر مثبت آن را بر روی رشد اقتصادی در کشور آمریکا نشان داده اند [۱۶]. ویلر^{۱۳} در تحقیق خود، به بررسی اثرات توسعه و آموزش منابع انسانی در کشورهای در حال توسعه پرداخته و آن را به عنوان یکی از موتورهای محرک اقتصادی این کشورها نام می برد [۱۷]. هم چنین، محققان بسیاری بر نقش موثر نیروی انسانی در کاهش هزینه های تولید [۱۸]، افزایش کارایی و بهره وری [۱۹-۲۳]، کمک به سازمان در راستای افزایش تولید محصولات نوآورانه [۲۴]، و غیره، تاکید کرده اند.

¹¹ Harbison

¹² Myers

¹³ Wheeler

با توجه به اهمیت نیروی انسانی در رشد اقتصادی و صنعتی کشورها، در این مقاله تلاش می شود تا پس از طراحی یک چارچوب مفهومی درباره اقتصاد مقاومتی بر اساس بیانات مقام معظم رهبری به عنوان نظریه پرداز این حیطه، جایگاه نیروی انسانی و توسعه آن به عنوان یکی از کلیدی ترین اجزای اقتصاد مقاومتی، به تصویر کشیده شود.

۳. روش تحقیق

این تحقیق، از حیث روش، کیفی بوده و از نظر تقسیم بندی انواع تحقیق، در زمره تحقیقات تاریخی^{۱۴} قرار می گیرد. ابزار گردآوری اطلاعات، مطالعه متن و مصاحبه بوده و فرایند مصاحبه طی دو مرحله انجام شد. در مرحله اول که پیش از تعریف دقیق سوال تحقیق بود، با هدف مطالعات اکتشافی، مبادرت به انجام مصاحبه نیمه ساختار یافته با ۷ نفر از خبرگان حوزه صنایع نفت و اقتصاد شد. پس از تعیین دقیق سوال تحقیق، طی مطالعات کتابخانه ای و اینترنتی، فرایند تحقیق ادامه یافته و مدل سازی مفهومی آن از طریق تحلیل مستندات تاریخی انجام شد. با توجه به هدف مقاله که استخراج چارچوب اقتصاد مقاومتی از دیدگاه مقام معظم رهبری بود، تمام سخنرانی های منتشر شده ایشان بین سال های ۱۳۶۸ تا ۱۳۹۱ مورد مطالعه قرار گرفتند که این کار، روایی بالای این تحقیق را نشان می دهد. برای افزایش پایایی تحقیق، با برگزاری دور دوم مصاحبه با خبرگان و دریافت تایید آن ها در مورد مدل مفهومی تحقیق، پایایی نسبتاً بالای پژوهش نیز نتیجه گیری شد [۲۵].

۴. چارچوب اقتصاد مقاومتی از دیدگاه مقام معظم رهبری

۴.۱. بررسی مفهوم اقتصاد مقاومتی

در این بخش ابتدا، به بررسی دو واژه "اقتصاد" و "مقاومت" در سخنان مقام معظم رهبری پرداخته می شود تا ابعاد مختلف آن شفاف شوند. در جدول ۱، این دو مفهوم تبیین شده اند:

جدول ۱ - بررسی مفاهیم اقتصاد و مقاومت در سخنان مقام معظم رهبری

اقتصاد	مقاومت
یکی از ابعاد عزت ملی، در بخش اقتصادی است. عزت ملی در مسائل اقتصادی یعنی کشور به قدرت خودکفائی برسد، بتواند اگر چیزی از دنیا نیاز دارد، بگیرد و چیزی هم که دنیا به او نیاز داشته باشد، بدهد و مغلوب نباشد [۲۶].	«و لاتکونوا کالذین نسوا الله فانسیهم انفسهم»؛ مثل کسانی نباشید که خدا را فراموش کردند، خدا هم آنها را دچار خودفراموشی کرد... «فانسیهم انفسهم» یعنی انسان دچار لاپالیزی و وادادگی شود و اصلاً نداند که برای چه آمده است... «ولئک هم الفاسقون»؛ اینها فاسقند. فسق به همین معناست؛ یعنی خارج شدن از چیزی بر اثر فساد و گنبدگی. وقتی پوست خرما می گنبدید از آن جدا می شود، به آن فسق می گویند؛ «فسق» از این جا گرفته شده است؛ یعنی بر اثر وادادگیها، آن عطر و آب و رنگ و عنصر ایمان از وجود انسان جدا شود. بنابراین یکی از آفتهای استقامت، نسیان است [۲۷].

¹⁴ Historical Research

عزت، ایستادگی و مقاومت ملت ما مایه‌ی اقتدار و پیشرفت کشور ماست [۲۹].

ملت‌ها همیشه آماده مقاومت و پیشرفت هستند و آنچه مهم است، رهبران آن‌هاست [۳۱].

در مسیر پیشرفت و مبارزه با شیطان‌های جهانی، اگر این طرف ایستادگی، صبر و امید داشته باشد و دنبال کند، قطعاً پیروزی با اوست. این یکی از سنت‌های الهی است [۳۳].

شرط پیشرفت، ایستادگی برای خدا و در راه خدا است [۳۵].

راه پیروزی در این چالش و رویارویی هم جز «ایستادگی همراه با ایمان و باور به خود و باور به راه خود» نیست؛ باید راه را باور داشته باشیم: «آمن الرسول بما انزل الیه من ربه و المؤمنون کلّ آمن بالله»، یعنی آحاد مؤمنین به این راه، دست به دست هم بدهند و ایستادگی کنند؛ ایستادگی نشان بدهند. این راه پیشرفت و پیروزی است [۳۷].

ایستادگی هم بر اثر تقواست. امیرالمؤمنین یکی از القابش «کرّار غیر فرّار» است. پیغمبر اکرم این لقب را به امیرالمؤمنین داد. این مخصوص میدان نظامی نیست؛ در همه‌ی میدان‌های انسانی امیرالمؤمنین کرّار غیر فرّار بود؛ یعنی مهاجم، مقتدر، دارای فکر و بدون عقب‌گرد. مواضع محکم، ایستادگی بر مبنای مورد قبول و مورد اعتقاد، از موضع تدافعی خارج شدن و نسبت به کجی‌ها و زشتی‌ها و بدی‌ها و ظلم‌ها و بی‌عدالتی‌های دنیا در موضع تهاجمی قرار گرفتن؛ این همان صفت کرّار غیر فرّار امیرالمؤمنین است [۳۹].

اگر مشاهده می‌کنید که ملت‌هایی پیشرفته‌های علمی و تکنولوژیکی یا سیادت سیاسی و اقتصادی پیدا کرده‌اند - ثروتمند شده‌اند و عزتی پیدا کرده‌اند - هرچه هست، تابع تلاش است [۲۸].

جمهوری اسلامی باید در سه زمینه سلطه‌ی فرهنگی، سلطه‌ی اقتصادی و سلطه‌ی علمی، به استقلال، خودباوری و پیشرفت برسد [۳۰].

سه ضلع مثلث پیشرفت عبارتند از: (۱) جنبش نرم افزاری و تولید علم، (۲) تجهیز کردن سرمایه‌های معنوی مردم و (۳) سالم شدن مناسبات اقتصادی و اجتماعی جامعه. مناسبات اقتصادی و اجتماعی ناسالم یعنی رواج قاچاق، رباخواری، مصرف‌گرایی افراطی و گرایش به تفاخر در استفاده از مصنوعات خارجی در مقابل نمونه‌های داخلی آن، که معنایش این است که کارگر ایرانی را به نفع کارگر خارجی بیکار می‌کند. باید افتخار به استفاده از مصنوعات داخلی در مردم و مسؤولان بیدار شود. در درجه‌ی اول خود مسؤولان و دستگاه‌های دولتی و قوای سه‌گانه، و در درجه‌ی بعد آحاد مردم به این نکته توجه کنند و اهمیت دهند [۳۲].

در جامعه‌ای که به کار با چشم عبادت نگاه می‌شود، باید توقع پیشرفت اقتصادی و علمی زیادی داشت. دلیل اهمیت به کارگر نیز همین موضوع است [۳۴].

باید همسایگانتان را رعایت کنید. نه فقط از لحاظ بُعد اقتصادی و مالی - که آن هم البته مهم است - بلکه از همه جهات انسانی. آن وقت ببینید چه الفتی در جامعه به‌وجود می‌آید و چطور دردهای لاعلاج، دوا پیدامی‌کند [۳۶].

توسعه اقتصادی، بدون تقویت مسائل کار و نگاه به کار، امکان‌پذیر نیست. این انسانی که خودش را صرف این کار می‌کند، باید بداند که نظام پشتیبان اوست [۳۸].

باید مسئولین برای افزایش روحیه و "وجدان کاری"، "انضباط اجتماعی" و "انضباط اقتصادی" در جامعه برنامه‌ریزی کنند [۴۰].

بسیاری از مشکلات موجود در جهان، به دلیل نگاه مادی به اقتصاد است. اسلام برای ثروت و تولید ثروتی که با نگاه الهی و معنوی باشد، اهمیت قائل است [۴۱].

عدالت صرفاً در مسائل اقتصادی نیست، بلکه باید در عرصه‌های دیگر مانند رابطه با خود، نزدیکان، زن و فرزندان نیز به عدالت رفتار کرد [۴۲].

ما به مسئله‌ی امنیت سرمایه‌گذاری هم احتیاج داریم، تا در داخل کشور سرمایه‌گذاری شود. باید امنیت سرمایه‌گذاری به طور کامل تأمین شود، تا بتوان از ثروتهایی که در اختیار آحاد مردم هست، برای پیشرفت، کارآفرینی و راه‌اندازی جریان اقتصادی کشور استفاده کرد [۴۳].

ما باید پایه‌های تفکر اسلامی و جهان‌بینی اسلامی و مبنای نظام اسلامی و ارکان و خطوط اصلی انقلاب اسلامی - یعنی این تحول و از شکلی به شکل دیگر شدن - را توضیح بدهیم؛ بعد ارکان نظام جمهوری اسلامی و اقتصاد و

سیاست و روابط جمعی و روابط فردی و اخلاقی و فرهنگ و جایگاه علم را در آن توضیح بدهیم؛ همه‌ی اینها کار لازم دارد؛ جای بسیاری از این کارها خالی است؛ اینها باید از حوزه‌ی علمیه بجوشد و سرریز بشود [۴۴].

وقتی که در یک کشور، توسعه‌ سازندگی و زیرساختهای اقتصادی، صحیح و مستحکم بنا می‌شود و وقتی که حرکت سازندگی در کشور - به معنای واقعی کلمه - به وجود می‌آید؛ کشور از اعتلای سیاسی هم در داخل و خارج برخوردار می‌شود [۴۵].

امنیت اقتصادی یعنی این که انسانها و آحاد مردم این کشور، از هر قشری، بخواهند کار اقتصادی بکنند - چه کار صنعتی، چه کار کشاورزی، چه سرمایه‌گذاری، چه تجارت - بدانند که کسی مزاحم آنها نخواهد شد [۴۶].

دانش‌آموز دبیرستان باید بتواند در این سنگر (انجمن های اسلامی) قرار گیرد تا کید و حمله دشمن را خنثی کند. این یک سنگر فرهنگی و فکری است؛ سنگری است که سلاح در آن، سلاح دین و تدبیر و علم و فکر و فرهنگ است. اگر این سنگرها مستحکم باشد، دشمن نه در حمله نظامی، نه در حمله اقتصادی، نه در حمله سیاسی و نه در خطرناکترین این حمله‌ها - یعنی حمله فرهنگی - توفیقی در این کشور به دست نخواهد آورد [۴۷].

توصیه‌ی دیگر، کار جمعی و متوازن است. از جمله چیزهایی که ما همیشه در طول این چند سال توصیه کرده‌ایم و صورت هم نگرفته است و تا همین آخر هم مسؤولان دولتی به ما شکایت کردند، عدم همکاری در بخش‌های مختلف و در جاهای حساس است؛ مثلاً بخش‌های اقتصادی ما با وزارت خارجه‌ی ما [۴۸].

فضا را، فضای تجملاتی و تجمل‌گرایی و عادت کردن به تجمل قرار ندهیم؛ چون امروز اگر این روحیه تجمل‌گرایی در جامعه ما رواج پیدا کند - که متأسفانه تا میزان زیادی هم رواج پیدا کرده است - بسیاری از مشکلات اقتصادی و اجتماعی و اخلاقی کشور اصلاً حل نخواهد شد [۴۹].

بخشهای اقتصادی ما اگر می‌خواهند مردم متدین شوند، معاش مردم را تأمین کنند؛ چون «من لامعاش له لامعاده». اگر بخشهای اقتصادی دولت، معاش مردم را تأمین کردند، مردم متدین خواهند شد [۵۰].

۴.۲. استقلال اقتصادی

از دیدگاه مقام معظم رهبری، استقلال اقتصادی، یکی از ارکان اصلی اقتصاد مقاومتی محسوب می‌شوند. "استقلال اقتصادی، یعنی ملت و کشور، در تلاش اقتصادی خود روی پای خود بایستد و به کسی احتیاج نداشته باشد". هم چنین، معنای استقلال اقتصادی این نیست یک کشور، با هیچ‌کس در دنیا داد و ستد نمی‌کند؛ اما باید طوری باشد که یک ملت، اولاً نیازهای اصلی خودش را بتواند خودش فراهم کند. ثانیاً، در معادلات اقتصادی دنیا و مبادلات جهانی، وزنه‌ای باشد؛ به طوری که نتوانند او را به آسانی کنار گذاشته و محاصره کنند. "امروز کشورهایی که از لحاظ اقتصادی پیشرفته هستند و قدرتی دارند - و متأسفانه استعمار و استکبار دنیا را هم در اختیار دارند و دنبال می‌کنند- اگر بخواهند با کشوری کالایی را مبادله کنند و داد و ستد و همکاری داشته باشند، مواردی را به آن کشور تحمیل می‌کنند". در تعریف دیگری، اقتصاد مستقل یک کشور، یعنی نیازمندی‌هایش در داخل قابل تأمین باشد [۵۱].

شکل ۲، پیش شرط‌های لازم برای دستیابی به استقلال اقتصادی را نمایش می‌دهد:

نتیجه	پیش نیاز
وجدان کاری	۱. در کشور، هر کس، هر کاری را که به عهده دارد، خوب انجام دهد. فرمود: «رحم الله امرء عمل عملاً فاتقنه»؛ خدا رحمت کند آن کسی را که کاری انجام دهد و آن رامحکم و متقن انجام دهد.
ترغیب سرمایه گذاران به فعالیت در صنعت	۲. کسانی که پول و امکانات دارند، فقط به فکر خودشان نباشند؛ چون آن پول هم از همین کشور به دست آمده، آن پول هم در سایه همین ملت و از همین آب و خاک به دست آمده است. کسانی که پول و امکانات دارند، وجدان دینی و احساس مسؤولیت داشته باشند.
توجه به ابتکار و نوآوری	۳. در محیط کار و تلاش اقتصادی کشور، ابتکار و نوآوری وجود داشته باشد. چه خوب است کارخانه‌هایی که در کشور ما وجود دارد یک مقدار از درآمدها را برای تحقیق، پیشبرد کار و کیفیت بخشیدن به کالای تولیدیشان صرف کنند.
فعالیت جدی و بادقت تولیدی	۴. چیزی باید به بازار خواست بشر در سطح جهان عرضه شود که چشمها را به طرف ایران بگرداند و به آن احساس احتیاج کنند. به عبارت دیگر، در کار کردن، فقط ادعا نباشد و باید واقعاً عمل باشد.
کمک رسانی دستگاه های علمی کشور	۵. دستگاههای علمی کشور، متفکرین دانشگاه ها به کمک اقتصاد کشور بیایند و در برنامه ریزی های خود، بر روی قشرهای آسیب پذیر، مستضعفین، محرومین و کم درآمدها، به نحوی توجه ویژه ای نمایند.
کار کردن به عنوان وظیفه	۶. کارگران کشور، کار را وظیفه انسانی و دینی و وجدانی خودشان بدانند. هم چنین، منظور از کارگر فقط کسی نیست که در کارخانه کار می کند، بلکه هرکسی که کار مفیدی در این مملکت انجام می دهد اعم از نویسنده، هنرمند، معلم، مبتکر و محقق، یک کارگر است.

شکل ۲ - پیش شرط های استقلال اقتصادی [۵۱-۵۲]

۴.۳. جایگاه صنعت در اقتصاد مقاومتی

شکی نیست که صنعت می تواند نقش مهمی در پیشرانی اقتصاد به سمت رشد و پیشرفت داشته باشد. به طوریکه، عنصر اصلی پیشرفته محسوب شدن یک کشور، پیشرفت در صنعت است [۵۳]. در ایران، به دلیل وابستگی زیاد اقتصاد ملی به صنعت نفت، فرصت برای رشد سایر صنایع به مقدار کافی به وجود نیامده است. لذا، مقام معظم رهبری می فرمایند: "اگر ما بخواهیم خودمان را از نفت بی نیاز کنیم، غیر از این است که باید به محیط کار، به جامعه کارگری، به مسأله کارگاهها و به مسأله آموزش کارگران، اهتمام ویژه‌ای بشود؟" [۳۸]. گفتنی است که منظور از صنعت، صنعت جوشیده‌ی از ذهن و فکر و ابتکار و ایمان متخصصان ایرانی است [۵۳].

۴.۴. جایگاه توجه به نیروی انسانی در اقتصاد مقاومتی

بر اساس مطالب گفته شده تا کنون، نیروی انسانی، یکی از مهم ترین اجزای اقتصاد مقاومتی محسوب شده و جایگاه ویژه ای در توسعه صنعتی، ترویج فرهنگ مقاومت در کشور، مناسبات اقتصادی و غیره دارا می باشد. بخش بعد مقاله، جایگاه نیروی انسانی را به تفصیل در قالب مدل مفهومی تحقیق شرح می دهد.

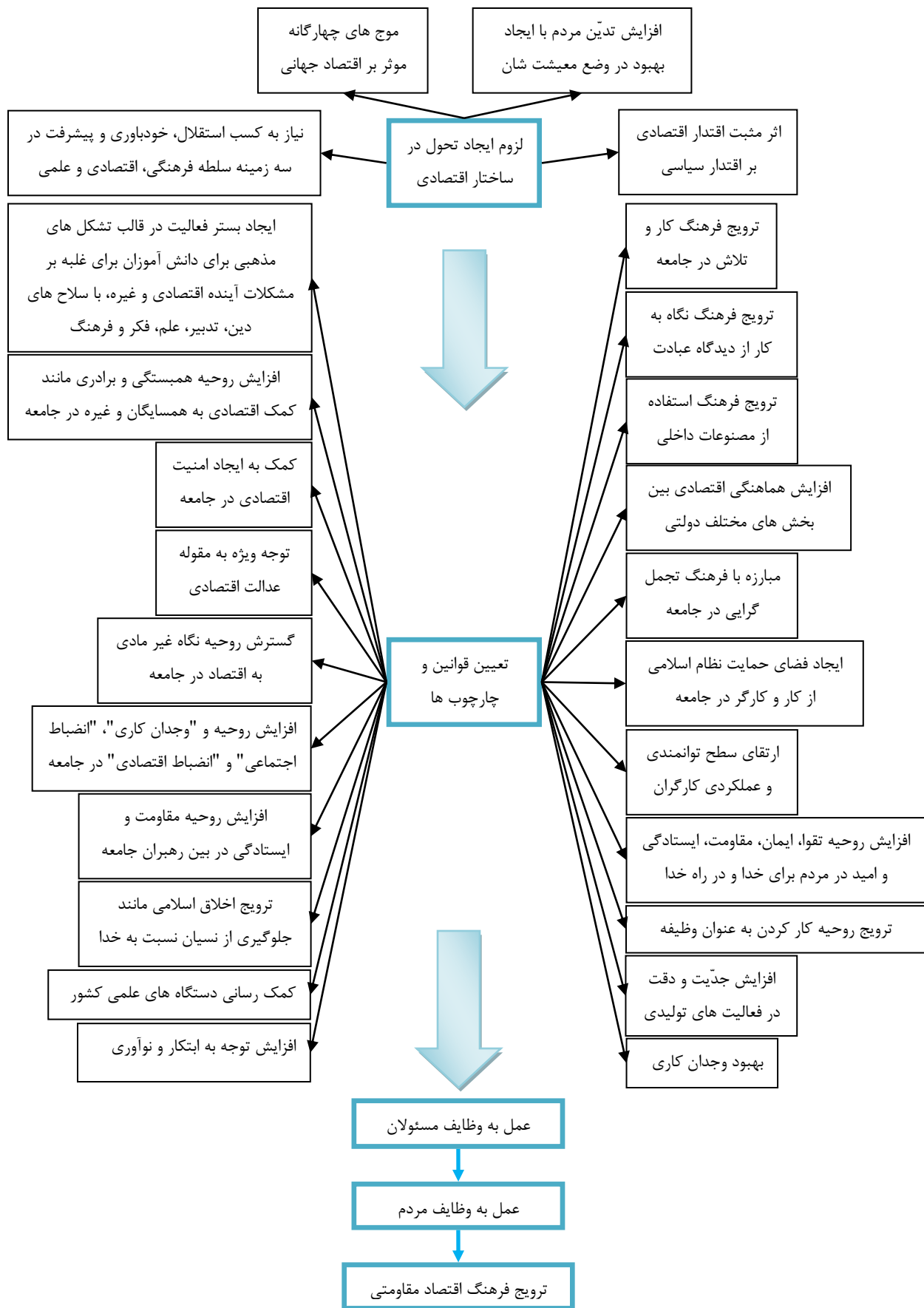
۵. استخراج مدل مفهومی تحقیق

مدل مفهومی این تحقیق برگرفته از الگوی ۵ مرحله ای تشکیل یک الگو و جامعه اسلامی است که برای اولین بار، مقام معظم رهبری آن را تبیین کردند. جدول ۲، ضمن بیان ۵ مرحله برای تشکیل یک کشور اسلامی و نشر آن به سایر نقاط جهان، دلایل استفاده از آن را در طراحی مدل مفهومی اقتصاد مقاومتی نشان می دهد:

جدول ۲ - مراحل تشکیل و الگو سازی یک کشور اسلامی [۵۴]

مراحل	توضیح	دلایل انتخاب
۱	انقلاب به معنی دگرگونی بنیادی. هر تحولی هم معنایش انقلاب نیست؛ انقلاب آن جایی است که پایه های غلطی برچیده می شود و پایه های درستی به جای آن گذاشته می شود.	اقتصاد مقاومتی یک مفهوم جدید در ادبیات اقتصادی کشور و با هدف تقویت پایه های اقتصادی است که اجرای آن نیاز به ایجاد تحول در مناسبات اقتصادی کشور دارد.
۲	تحقق نظام اسلامی به معنی طرح مهندسی و شکل کلی اسلامی را در جایی پیاده کردن مانند تدوین قوانین و تعیین شرح وظایف و احکام.	چارچوب کلی اقتصاد مقاومتی همان رسیدن به خودکفایی و استقلال اقتصادی است و اصول آن از قبیل پرهیز از اشرافی گری و غیره، تا حد زیادی تبیین شده اند.
۳	تشکیل دولت اسلامی به معنی تشکیل منش و روش دولتمردان اعم از یعنی قوای سه گانه، مسؤولان کشور، رهبری و همه، به گونه اسلامی.	مقام معظم رهبری در توضیح سه ضلع مثلث پیشرفت که سالم شدن مناسبات اقتصادی نیز یکی از آن ها است، بیان می دارند که در درجه اول خود مسؤولان و دستگاه های دولتی و قوای سه گانه، و در درجه بعد آحاد مردم به این نکته توجه کنند و اهمیت دهند.
۴	تشکیل کشور اسلامی. اگر دولت به معنای واقعی کلمه اسلامی شد، آن گاه کشور به معنای واقعی کلمه اسلامی و عدالت مستقر خواهد شد، تبعیض از بین رفته و فقر بتدریج ریشه کن می شود، عزت حقیقی برای مردم به وجود آمده و جایگاهش در روابط بین الملل ارتقاء پیدا می کند.	
۵	تشکیل دنیای اسلام و صدور اسلام.	تشکیل یک ساختار اقتصادی مناسب و صدور آن به سایر کشورها.

با توجه به جدول ۲، مراحل مدل مفهومی این مقاله به صورت زیر است:

شکل ۳ - مدل مفهومی تحقیق برای پیاده سازی مفاهیم اقتصاد مقاومتی

شکل ۳ عوامل موثر بر نهادینه شدن و نشر فرهنگ اقتصاد مقاومتی در کشور را در قالب یک فرایند اجرایی ۵ مرحله ای نشان می دهد. همانطور که در پیش تر گفته شد، علاوه بر استخراج مدل مفهومی اقتصاد مقاومتی در این مقاله، نقش نیروی انسانی نیز به عنوان یکی از مهم ترین عوامل تاثیرگذار در فرهنگ اقتصاد مقاومتی تبیین می شود. مرور مطالعات محققین نشان می دهد نیروی انسانی با تاثیر مثبت و مستقیم در بهبود عملکرد صنعتی، باعث ایجاد ثبات اقتصادی در کشورها می شوند. یافته های این مقاله، ضمن تایید نتایج کار سایر محققین، به نقش توسعه منابع انسانی از دو زاویه دیگر نیز نگاه می کند. فرایند ۵ مرحله ای معرفی شده در شکل ۳ نشان می دهد نهادینه سازی مفاهیم اقتصاد مقاومتی، نیازمند فرهنگ سازی و ارتقای سطح ۳ گروه از افراد جامعه است:

۱. دولتمردان و رهبران جامعه: نقش دولتمردان جامعه در نهادینه سازی یک فرهنگ خاص، از نقش سایر بخش های جامعه پر رنگ تر است؛ به طوریکه مقام معظم رهبری شرط ایجاد شدن یک فرهنگ خاص در بین مردم را وابسته به پایبندی دولتمردان به آن فرهنگ و سرریز شدن از سوی آنان به سمت مردم ذکر می کنند.
۲. توده مردم: در کنار توسعه سطح عملکردی دولتمردان، باید فعالیت های فرهنگی در بین توده مردم در جریان باشند. نقش مردم در جلوگیری از اسراف و شکل دادن رفتار درست اقتصادی، تاثیرگذاری ویژه ای در موفقیت پیاده سازی اقتصاد مقاومتی دارد. هم چنین، آموزش توانمندی های فناورانه به مردم و افزایش روحیه کارآفرینی در جامعه می تواند منجر به کاهش وابستگی اقتصادی کشور به نفت شود.
۳. کارگران و صنعتگران کشور: کارگران و صنعتگران اگر چه زیرمجموعه ای از گروه دوم محسوب می شوند، اما به دلیل جایگاه ویژه شان به صورت جداگانه بررسی می شوند. افزایش روحیه کار، وجدان کاری، نگاه عبادت گونه به کار، افزایش توانمندی های فنی و عملکردی در کار، رونق گرفتن ابتکار و نوآوری در صنعت و غیره، باعث می شوند تا صنعت کشور به عنوان مهم ترین تجلی گاه موفقیت اقتصادی، پیشرفت قابل ملاحظه ای را در خود ببیند.

برای اعتبار سنجی مدل مفهومی ارائه شده تحقیق، همانطور که بیان شد، مدل نهایی مورد تایید خبرگان شرکت کننده در پژوهش قرار گرفتند. هم چنین، استفاده از دامنه گسترده ای از اطلاعات تاریخی منتشر شده، روایی بالای تحقیق را نشان می دهد.

۶. جمع بندی و نتیجه گیری

در این مقاله تلاش گردید تا عوامل موثر بر موفقیت عملکرد شرکت های صنعتی بررسی شده و مهم ترین آنان شناسایی شوند. در ابتدا، برای شفاف شدن سوال تحقیق، از نظرات ۷ نفر از خبرگان حوزه صنعت نفت و اقتصاد با استفاده از مصاحبه نیم ساختار یافته بهره گیری شد. پس از تعیین سوال تحقیق، چهار موج موثر بر اقتصاد جهانی و اهمیت نیروی انسانی در مواجهه با آن ها تبیین شده و پس از بررسی جایگاه نیروی انسانی در کسب موفقیت صنایع کشور، مبادرت به استخراج یک مدل مفهومی ۵ مرحله ای برای

پیاده سازی فرهنگ اقتصاد مقاومتی در ایران شد. در این راستا، نظرات مقام معظم رهبری به عنوان نظریه پرداز این حیطه، مورد تحلیل قرار گرفته و در نهایت، چارچوب نظری تحقیق ارائه شد. برای کسب موفقیت در اجرای چارچوب پیشنهادی، توسعه نیروی انسانی در سه سطح «دولتمردان و رهبران جامعه»، «توده مردم» و «کارگران و صنعتگران کشور» مورد بررسی قرار گرفت. نتایج تحلیل های انجام شده علاوه بر تایید یافته های سایر محققین، توسعه منابع انسانی را از دو زاویه جدید یعنی «دولتمردان و رهبران جامعه» و «توده مردم» نیز مورد بررسی قرار دادند. در نهایت نیز برای اعتبار سنجی مدل مفهومی تحقیق، مجدداً از نظر خبرگان شرکت کننده در تحقیق طی انجام مصاحبه استفاده شده و ایشان مدل بدست آمده را تایید کردند.

منابع و مراجع

1. Kuhlmann, S., *Future governance of innovation policy in Europe—three scenarios*. Research Policy, 2001. **30**(6): p. 953-976.
2. Schweitzer, F. and J. Zimmermann, *Communication and self-organization in complex systems: A basic approach*. Knowledge, Complexity and Innovation Systems, 2001: p. 275-296.
3. Giner, J.M. and G. Giner, *An interpretative model of foreign direct investment in China: An economic policy approach*. China Economic Review, 2004. **15**(3): p. 268-280.
4. Justino, P., *The impact of collective action on economic development: empirical evidence from Kerala, India*. World Development, 2006. **34**(7): p. 1254-1270.
5. Miller, W.L. and L. Morris, *Fourth generation R&D: Managing knowledge, technology, and innovation*. 2008: John Wiley & Sons.
6. Von Hippel, E., *The sources of innovation*. University of Illinois at Urbana-Champaign's Academy for Entrepreneurial Leadership Historical Research Reference in Entrepreneurship, 1988.
7. Kodama, F., *Japanese innovation in mechatronics technology*. Science and Public Policy, 1986. **13**(1): p. 44-51.
8. انتظاری، ی.، اقتصاد نوآور: الگویی جدید برای تحلیل و سیاستگذاری توسعه علوم، فناوری و نوآوری. فصلنامه پژوهش و برنامه ریزی در آموزش عالی، ۱۳۸۴. ۱۱(۱): p. 37.
9. Rogoff, E.G., M.S. Lee, and D.C. Suh, "Who done it?" *Attributions by entrepreneurs and experts of the factors that cause and impede small business success*. Journal of Small Business Management, 2004. **42**(4): p. 364-376.
10. Man, T.W.Y., T. Lau, and K. Chan, *The competitiveness of small and medium enterprises: A conceptualization with focus on entrepreneurial competencies*. Journal of Business Venturing, 2002. **17**(2): p. 123-142.
11. Persson, G. and H. Virum, *Growth strategies for logistics service providers: a case study*. International Journal of Logistics Management, The, 2001. **12**(1): p. 53-64.
12. Porter, M.E., *Competitive advantage: Creating and sustaining superior performance*. 1998: Free press.
13. Prahalad, C.K. and G. Hamel, *The core competence of the corporation*. Strategische Unternehmensplanung—Strategische Unternehmensführung, 2006: p. 275-292.
14. Barney, J.B., *Resource-based theories of competitive advantage: A ten-year retrospective on the resource-based view*. Journal of management, 2001. **27**(6): p. 643-650.
15. Babakhan, A.R., M.R. Fareghian, and M. Seijani, *A resource based view to small firms' sustainable competitive advantages: A case of Iranian small firms*. Management Science. **2**.

16. Harbison, F.H. and C.A. Myers, *Education, manpower, and economic growth: Strategies of human resource development*. 1964: McGraw-Hill New York.
17. Wheeler, D., *Human resource development and economic growth in developing countries: a simultaneous model*. 1980: World Bank.
18. Van Ark, B., et al., *Measuring intangible capital and its contribution to economic growth in Europe*. EIB papers, 2009. **14**(1): p. 62-93.
19. Hunt, S.D., *A general theory of competition: Resources, competences, productivity, economic growth*. 1999: Sage Publications, Incorporated.
20. Gillis, M., et al., *Economics of development*. 1992: WW Norton & Company, Inc.
21. Brooks, K. and F.M. Nafukho, *Human resource development, social capital, emotional intelligence: any link to productivity?* Journal of European Industrial Training, 2006. **30**(2): p. 117-128.
22. Benhabib, J. and M.M. Spiegel, *The role of human capital in economic development evidence from aggregate cross-country data*. Journal of Monetary economics, 1994. **34**(2): p. 143-173.
23. Alam, G.M., *The role of science and technology education at network age population for sustainable development of Bangladesh through human resource advancement*. Sci. Res. Essays, 2009. **4**(11): p. 1260-1270.
24. Ranis, G., F. Stewart, and A. Ramirez, *Economic growth and human development*. World Development, 2000. **28**(2): p. 197-219.
25. Kothari, C., *Research methodology: methods and techniques*. 2009: New Age International.
26. بیانات مقام معظم رهبری در بیستمین سالگرد رحلت امام خمینی (ره)، خرداد ۱۳۸۸.
27. بیانات مقام معظم رهبری در دیدار با کارگزاران نظام، آذر ۱۳۸۰.
28. بیانات مقام معظم رهبری در دیدار با جمعی از معلمان و کارگران، اردیبهشت ۱۳۷۱.
29. بیانات مقام معظم رهبری در دیدار زائرین و مجاورین حرم مطهر رضوی، فروردین ۱۳۸۵.
30. بیانات مقام معظم رهبری در دیدار با جمعی از مسئولان جهاد دانشگاهی، تیر ۱۳۸۳.
31. بیانات مقام معظم رهبری در دیدار بسیجیان، فروردین ۱۳۸۵.
32. بیانات مقام معظم رهبری در دیدار با مردم استان همدان، تیر ۱۳۸۳.
33. بیانات مقام معظم رهبری در دیدار بسیجیان استان کرمانشاه، مهر ۱۳۹۰.
34. بیانات مقام معظم رهبری در دیدار کارگران، اردیبهشت ۱۳۸۵.
35. بیانات مقام معظم رهبری در دیدار شرکت کنندگان در اجلاس جهانی «زنان و بیداری اسلامی»، مرداد ۱۳۹۱.
36. بیانات مقام معظم رهبری در خطبه های نماز جمعه، اسفند ۱۳۷۲.
37. بیانات مقام معظم رهبری در دیدار با کارگزاران نظام، مهر ۱۳۸۵.
38. بیانات مقام معظم رهبری در دیدار با جمعی از کارگران و معلمان، اردیبهشت ۱۳۷۸.
39. بیانات مقام معظم رهبری در خطبه های نماز جمعه، مرداد ۱۳۸۴.
40. بیانات مقام معظم رهبری در دیدار با جمعی از کارگران و معلمان، اردیبهشت ۱۳۷۴.
41. بیانات مقام معظم رهبری در نخستین نشست اندیشه های راهبردی، آذر ۱۳۷۸.
42. بیانات مقام معظم رهبری در دیدار با اعضای هیئت دولت، شهریور ۱۳۸۸.
43. بیانات مقام معظم رهبری در دیدار مسئولان و کارگزاران نظام جمهوری اسلامی ایران، خرداد ۱۳۸۵.
44. بیانات مقام معظم رهبری در دیدار با جمعی از روحانیون، اسفند ۱۳۷۰.
45. بیانات مقام معظم رهبری در دیدار با رئیس جمهور و هیئت وزیران، شهریور ۱۳۷۵.
46. بیانات مقام معظم رهبری در دیدار با جمعی از بسیجیان، شهریور ۱۳۷۸.

47. بیانات مقام معظم رهبری در دیدار با اعضای اتحادیه های انجمن های اسلامی دانش آموزان و مسئولان امور تربیتی سراسر کشور، اسفند ۱۳۷۹.
48. بیانات مقام معظم رهبری در دیدار با رئیس جمهور و اعضای هیأت دولت، شهریور ۱۳۸۴.
49. بیانات مقام معظم رهبری در دیدار با کارگزاران نظام، دی ۱۳۷۸.
50. بیانات مقام معظم رهبری در دیدار با رئیس جمهور و اعضای هیئت دولت، شهریور ۱۳۸۰.
51. دیدار مقام معظم رهبری با جمعی از معلمان و کارگران، اردیبهشت ۱۳۷۲.
52. دیدار مقام معظم رهبری با ائمه جمعه و مسئولان و اقشار مختلف مردم سراسر کشور، دی ۱۳۶۸.
53. بیانات مقام معظم رهبری در بازدید از توانمندی های صنعت خودروسازی، فروردین ۱۳۸۹.
54. بیانات مقام معظم رهبری در دیدار با کارگزاران نظام، آذر ۱۳۷۹.